

Тетяна Ястремська

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України
Львів
tetyana.yastremska@gmail.com

Семантична опозиція *gori* – *dolі* в говірках південно-західного наріччя української мови

Реферат: Лексеми *gori* та *dolі* виражають значення протилежності, проте здебільшого зберігають тотожність семантичної організації. У статті на прикладі аналізу понад 300 мікроконтекстів функціонування лексем, засвідчених у діалектологічних джерелах (передусім у записах живого мовлення, діалектних словниках та текстах від XIX століття і дотепер), виявлено особливості семантики та граматики лексем, які у текстах виконують функції прислівників та прийменників. Окреслено повноту та точність лексикографічної інтерпретації та змодельовано семантичну структуру лексем у говорах південно-західного наріччя.

Ключові слова: семантика, мікроконтекст, прислівник, прийменник, говори південно-західного наріччя української мови

Abstract: The semantic *gori* – *dolі* opposition in the South-Western dialects of the Ukrainian language. While the lexemes *gori* and *dolі* express opposite meanings, they mostly retain the identity of a semantic entity. The article analyses more than 300 micro-contexts of the function of these lexemes from dialectological sources. The semantics and grammar of lexemes are studied in the light of the functioning and action of the words in “live” contexts where they act as adverbs and prepositions. This article reviews lexicographical interpretation of words. The semantic structure of lexemes in the South-Western dialects of Ukrainian language is modelled.

The analysed units represent the semantics and features typical of the South-Western dialects of the Ukrainian language. The sources of research are dialect dictionaries and texts (from 19th c. until now), regional linguistic atlases, records of the dialectal speech made by the author and other researchers. The dialectal data are provided in comparative tables of the lexemes' semantics.

Keywords: semantics, micro-context, adverb, preposition, South-Western dialects of the Ukrainian language

Аналізована семантична опозиція, що є фрагментом базової просторової опозиції „ВЕРХ – НИЗ”, слугує для опису орієнтації об'єкта у просторі, для просторової кваліфікації частини об'єкта, а також формує систему координат мовної картини світу.

Лексеми *gori* та *dolі*, які активно функціонують у діалектах південно-західного наріччя української мови, викликають зацікавлення передусім щодо особливостей семантики та граматики. Дослідження актуальне з огляду на такі моменти, як: повнота та точність лексикографічної інтерпретації, потребу узгодження дефініцій у словни-

кових статтях, відповідність дефініцій „живим” контекстам слів, а також формування семантичної структури лексем, беручи до уваги їхню „опозиційність”.

Джерелами розвідки слугували передусім діалектні словники й тексти із території поширення говорів південно-західного наріччя від XIX ст. (Яків Головацький, Михайло Мосора, Володимир Шухевич, Володимир Гнатюк, Антін Онищук, Іван Верхратський, Іван Панькевич, Євменій Сабов та ін.) і дотепер.

Аналіз майже 200 мікроконтекстів фіксації лексеми *gori* і понад 100 лексеми *doli*, засвідчених у діалектологічних джерелах, дав змогу виявити діалектні фонетичні особливості, зокрема варіативність голосних (*gór^oi* / *gór^p'i* / *guri* / *góru* / *góré* – *dól'i* / *doł'i* / *dołu* / *doł'u* / *dułu* / *dólo*), що відображають специфіку мовлення носіїв говорів. Спорадично виявлено в бойківських говірках варіант *ori* (Свенціцький 1913, 124). Також зафіксовано акцентуаційну варіативність *gori* – *góri*, *dóli* – *dolí*.

Прислівники *gori*, *doli* є результатом „адвербіалізації форм давального відмінка (напряму)” (Німчук 1978, 389). Проте цікавим є припущення Іларіона Свенціцького про те, що форма *gori* є прикладом „локативу”, який „буває деколи без приїменника” (Свенціцький 1913, 125). Це міркування наштовхує на думку, однак, не про локатив, а про втрату **в** у прислівникові *вgori*: *вдоліні й gori, gori ци в долині*, зважаючи на неусталеність написання прислівників разом і окремо, зокрема в різночасових діалектних текстах.

Як засвідчує більшість діалектних словників, *gori* репрезентує значення ‘угору’, ‘угорі’¹ (Головацький 1982, 486-487: „*нар<ечие>* вверх”, „вверху”, „на высотах”; Мосора, 30: „в горі”; Кміт 1934-1939, 48: „до гори”; Онишкевич 1984, I, 185: „догори”; Пиртей 1986, 73: „вгору; вверх, в горішню частину”; ГГ, 47: *присл.* „догори, вгору”; Горошак 2004, 45: „w górę, do góry”; Піпаш, Галас 2005, 38: *присл.* „уверх, вгору, нагору”; Астаф’єва, Воронич 2014, 376: „*присл.* вище відносно місця перебування [щодо напрямку руху], проти течії ріки”; Rieger 1995, 55: „w górze”, „do gory”; Janów 2001, 72-73: „w górze, ku górze”; Негрич 2008, 52-53: „уверх”; Турчин 2011, 68: „*присл.* угору, вверх, по ходу”; ГПЗН, 149: „угорі”; УГПЗН, 208: „вгору”; Шило 2008, 95: „угору”; Гнатишак 2017, 131: „зверху, верхами”; Желеховський, Недільський 1885, I, 153: „*adv.* на висоті, на вершині”, „до вершини, – *рікою* вгору проти течії”; Гр., I, 311: „*нар<ечие>* вверх”; СУМ, II, 130: „*присл., діал.* угору” [за Іваном Франком та Іриною Вільде]).

Значно „скромніше” лексикографічно представлено слово *doli* (Головацький 1982, 521: „*нар<ечие>* вниз, на низь”; Rieger 1995, 45: „na dole, z dołu”; Пиртей 1986, 88: „вниз, внизу, в долишню частину”, „уздовж”; Кміт 1934-1939, 63: „на долину [у долину]”; Онишкевич 1984, I, 226: „*чим, рідше чого* ‘вниз’”; „без додатка ‘внизу’”; Турчин 2011, 86: „*присл.* вниз, уздовж”; „внизу”; Желеховський, Недільський 1885, I, 195: „*adv.* стрімко вниз; внизу; на землі; – *рікою* вниз за течією”; Гр., I, 417: „*нар<ечие>* внизу, на земль, на полу”; СУМ, II, 358: „*присл.* 1) внизу, на землі, на долівці; 2) вниз, додолу, на землю, на долівку”).

¹ У лапках („”) процитовано значення за оригіналом.

Як частиномовні омоніми – прислівник і прийменник – аналізовані слова кваліфікують тільки три із опрацьованих словників (пор.: Николаев, Толстая 2001, 87; Сабадош 2008, 51; Матіїв 2013, 104).

На підставі аналізу мовних ілюстрацій, мікро- та макроконтекстів, які дають змогу окреслити значення слів, виявлено лише по 40% вживання *gori* і *doli* як прислівника, натомість у більшості цитат аналізовані слова функціують як прийменники.

Прислівники *gori* / *doli*

Аналізовані лексеми виражають значення протилежності, проте здебільшого зберігають тотожність семантичної організації.

Прислівники *gori* / *doli* можуть виражати динамічну характеристику – напрямок, траєкторію руху – або статичну – вказівку на верхню або нижню частину предмета.

Динамічний аспект й орієнтацію ‘угору / вниз’ відображають прислівники місця, які репрезентують кілька значень (див.: таблицю 1).

Таблиця 1². Семантика прислівників *gori* / *doli* (динамічний аспект)

ГОРИ	ДОЛИ
1) ‘у напрямку догори; знизу вгору’ <піднімати, дивитися>	1) ‘у напрямку вниз; зверху вниз’ <опускати, знімати, падати, кидати>
<i>Gor'i nógu</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 185) <i>Дивіє'са гор'і</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 185) <i>Бы горóх горі ішоў а шўміл обѣ долѡ(в) пáдаў</i> (зак.) (Верхратский 1899, 148; УЗГТ, 196) <i>До другого кінця ступатя присилений інурок, що іде відси горі, дальше жолобом колісцяти у долину</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, II, 162)	<i>Меч дол'і</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 226) <i>Буваіут такі, ичо самі т'егайем сáни ўгору і спускайемо сам'і собоў дол'і</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, II, 201) <i>Та-м упáў дол'у из гордóвом</i> [^{‘велика бочка’}] (зак.) (УЗГТ, 368) <i>Іс по н'ому на нѣбо ... // скрутивим ... мѡтузѡк таї дол'у зл'ізáву [...] таї так им упáў дол'і і застр'áгим до шійі ў зімлѹ</i> (зак.) (УЗГТ, 88) <i>Опустіў рѹку дул'у</i> (зак.-гуц.) (УЗГТ, 167) <i>Pazd'ír'ia padle dol'í a rak pot'omu na dr'uh'í t'erlycy d'ocysta</i> [^{‘піджаки’}] <i>дул'у та под' ви'чир'ати</i> (зак.) (Сабадош 2008, 71); пор.: <i>дати долов</i> ‘знімати (одяг, старку з молока тощо)’ (лемк.) (Hnát 2003, 46)

² Пропоновані таблиці авторка уклала за діалектними матеріалами. Цитати подано за джерелом, у квадратних дужках – [...] – наведено значення для маловідомих слів, у кутових – <...> – пропущений фрагмент, невідомий із контексту.

2) 'у напрямку до верхів'я дерева' <вилізати>	2) 'у напрямку з верхів'я дерева' <падати, злізати>
<p><i>Як по́дійшо́у ^[вниз] гори́, як го укуси́ла е́днá пчо́ла, а вoн ка́же: ку́сь бо́жа ма́тка, Бог тя дау́! (зак.) (Верхратский 1899, 128; УЗГТ, 183)</i></p> <p><i>А́бы на́р'вати чири́шин', т'реба л'істи гу́р'і, на 'дерево (зак.) (Сабадош 2008, 51)</i></p>	<p><i>Як тре́тя укуси́ла, тогдо́ ка́же: ку́сь бо́жа ма́тка, чорт тя дау́! і с тым до́лі з дуба упау́ (зак.) (УЗГТ, 183)</i></p> <p><i>Кум не кум / а ш чири́шин'і доу́лу! (зак.) (УЗГТ, 362; Сабадош 2008, 71)</i></p>
3) 'у напрямку до вершини гори' <іти, їхати>	3) 'у напрямку із вершини гори' <спускати>
<p><i>Ви^е ні^и 'ви́г'ілі', ку́да бу́у то́ї ау́тобус, шо лі^ише по'ї́хау го́р'і – до Вер'хо'ві́гні' ци' ле^иш до Й'ї'ворова? (гуц.) (Астаф'сва, Воронич 2014, 376)</i></p> <p><i>Вз'ив наку́пив вськи́х убо́рів для жинки и для не́ї, купили фіру, та́й пішли гори́ (гуц.) (Шухевич 1899-1908, V, 120)</i></p> <p><i>Ти си́ди на доро́зі и абис не пу́стив нікого ні гори́, ні до́лів (гуц.) (Шухевич 1899-1908, V, 164)</i></p> <p><i>Дивлю́ сі – є слі́д ма́ленько́ї дитини на сні́гу, пішла гори́... (гуц.) (Онищук 1909, 58)</i></p>	<p><i>Ти кі́мнато моя, нова́я, А в гру́бім бо́ру рубана, До́лі ве́ршечко́м спу́щена, Кра́йом – Дуна́йом спла́влена! (нддн.) (Левинський 1908, 103)</i></p>
4) 'у напрямку проти течії річки' <плисти, вертати, черпати>	4) 'у напрямку за течією річки' <плисти, вертати, пускати>
<p><i>Тре́ба ўз'а́ти то́т жму́ток тра́вь і пу́стити її́ до́лі' водо́у // ус'а́ка тра́ва́ пльне́ до́лі' водо́у / а та тра́ви́чка го́р'і (бойк.) (УЗГТ, 140)</i></p> <p><i>Усі́ тра́ва пі́де до́ліу́ ріко́у, а одно́ зело́ бу́де пли́сти гори́... (гуц.) (Онищук 1909, 45)</i></p> <p><i>Иди́, чоло́віче, у рі́ку, заче́ри мені́ води́ у сю коно́у́чинку... Ві́н там є́му́ у́же допові́у, як би начерпа́ти – ві́дау́ гори́, проти́у води́ – и то́т пішо́у (гуц.) (Онищук 1909, 109)</i></p> <p><i>У скла́ді фразеологі́зму як вода́ гори́ ве́рне 'ніколи́': Пре́чиста́ взы́ла І́суса, а І́сус сказа́в до ко́ня: А́бис сі́ тогди́ на́їв, як вода́ гори́ ве́рне! – Ві́д то́го ча́су кінь ні́коли не мо́же на́йти ся (гуц.) (Шухевич 1899-1908, IV, 225)</i></p>	<p><i>Пстру́ги на те́рло підхо́те гори́ ріко́у та́й тогди́ сі́ їх бе оста́ми; пото́му верта́є ри́ба до́лі та́й па́де у ве́три (гуц.) (Онищук 1912с, 167)</i></p>
4а) 'у напрямку до верхів'я річки; уздовж річки проти течії' <іти>	<p><i>В'ін п'ішо́у го́р'і, а у́на удо́лину (гуц.) (КСГТ)</i></p>

Динамічний характер дериватів доповнюють і посилюють дієслова руху: *піднімати, вилізати, іти, їхати* – *опускати, злізати, знімати, падати, кидати, лягати, сідати* та ін.

Просторові прислівники можуть характеризувати ситуацію у статичному аспекті, репрезентуючи загальне значення 'угорі / унизу' – 'у верхній частині' / 'у нижній частині' (див.: таблицю 2). Вони слугують засобом просторового опису – опису місця розташування суб'єкта щодо інших об'єктів.

Таблиця 2. Семантика прислівників *gori* / *doli* (статичний аспект)

ГОРІ	ДОЛІ
‘у верхній частині; угорі, уверху’	‘у нижній частині; унизу’
<p><i>Хата має зруб і звід; усе, що зводиться гори до купи</i> (бойк.) (Кміт 1934-1939, 90)</p> <p><i>О я туди, туди – тай на рік буду – та ці гори, ці в долині ці на Буковині</i> (бойк.) (Свенціцький 1913, 152)</p> <p><i>Лиш вершюк треба, на н’у <на копці у’>, гори, на кул уже кладé</i> (КГ)</p> <p><i>В’їшали на в’інкы так гóр’і</i> (зак.) (УЗГТ, 104)</p> <p><i>Через зиму осідас ся сіно під тягарем снігу і дощу так, що острева стирчить далеко гори над стогом</i> (Шухевич 1899-1908, II, 171)</p> <p><i>Шо, а не ка’заў йа, шо треба пи’сати гóр’і</i> (гуц.) (КСГГ)</p> <p><i>Ти зазулько мартова, покажи ми ворота: чи гори, чи доли, чи посередині (і в котру сторону полетить – туди щастя)</i> (гуц.) (КСГГ)</p> <p><i>Дивит сї – а то иде сива кобила гори, муром</i> (гуц.) (Онищук 1909, 54)</p> <p><i>Топорище яворове гори оповите писаною мосяжною бляхою</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, II, 289)</p>	<p><i>Мотузók быў кóртмы / а йа ўсе звір’хы прэ’рыва́ву / а дол’і / дотóчыву</i> (зак.) (УЗГТ, 88)</p> <p><i>Є у мене на пядь моту́зка, лы́зу бо я тым, а отó кóртос, іміў я з горы прырыва́ти а долó дотóчывати. Но так лёдвы я ўдти ізлы́з</i> (зак.) (УЗГТ, 196)</p> <p><i>Бóчка з р’іўной тінтини на капу́сту, в’у́шча ўгóр’і, дол’і шырша</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 334)</p> <p><i>Такий будінок гру́бый ... / дол’і ко́мóра / а ўгóр’і ла́ты / а там ла́та так’і ф’іўо́ўкі и там ку́куру́зу ... кла́ли</i> (зак.) (УЗГТ, 288)</p> <p><i>Zhore szirsze, dolu uzsze</i> (лемк.) (Rieger 1995, 45)</p>

Прислівник *gori* репрезентує, окрім указаних, значення:

– ‘у верхньому кінці села’: *Йа жи’йу гóр’і* (КСГГ; „верхній кінець села” – коментар В. Курильчука);

– ‘у горах’: *Гóр’і ўже дош’ч’і заку’рилис’а* (гуц.) (КСГГ); *Гори с’і курит* [‘стелитися туманом’] *слота буде* (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 397); *Гори сї курит, слота буде* (бойк.) (Франко I, 584; „коли над горами підіймається мряка, віщують слоту” – коментар І. Франка); *Уже два |рок’і пра’ц’у’йу гóр’і тракто’ристом* (гуц.) (КСГГ); *А самы́ с’а ліши́т гóр’і <з> в’іў’ами* (бойк.) (УЗГТ, 146); *Хіж’і у тот час лем на то́му бóц’і пут’а б’ули / гóр’і / а атіх хижóх ніже пут’а ш’і тоді не’ б’уло // а от тіміт’ова гóр’і то́то по́ле б’уло йедно́го мад’арс’кого капіта́на* (зак.) (УЗГТ, 366); *Там гори, у Зелениці, одна не мала більше тітий лиш одно; Там гори в оден чоловік, шо – кажут – шось зробиў, то єго сестру гет закривило* (Онищук 1909, 22, 117);

– ‘вище щодо місця перебування’: *Оден <воўк> мене з переду заду́реї – суне сї ид мині, а другий из заду, а три гóр’і посідали, як пеньки* (Онищук 1909, 25); *Кувала ти зазулечка в саду на озниці, / Ой имили Уштулюка гóр’і в Йиблониці* (Шухевич 1899-1908, III, 208);

– ‘у верхів’ї річки’: *Перебрані ковбки кладуть на зарінок, а як той повний, пускають „гать”, якою гори заставлена ріка; Головатиця [...] жие особливо гори в Черемоши* (Шухевич 1899-1908, II, 181, 223).

Кілька прикладів ілюструють вживання *горі* як прислівника способу дії:

- ‘на рівні ноги <стати, піднятися>’: *Встань тázдо гóре, б’їлий день на двóре, Встань волóйкóмъ дáти, часъ пóйти ора́ти* (пд.-зх.) (Головацкий 1982, 486); *Эй устань горѣ господарéйку, Эй выйди собѣ ей до стайнэйки, Вь твоей стайни́цѣ бóже дáнья* [^{дар}]; *Корóвойки ся и положі́ли* (пд.-зх.) (Головацкий 1982, 507); *Станьмо гóре і помодльім ше за дáрі бóжі* (Гнатюк, 68);
- ‘дибом, стійма, на задні ноги <стати, піднятися> (про коня)’: *Кони собіж зцапили сї и зняли сї горі* (гуц.) (Онищук 1909, 13, 95);
- ‘головною вверх <покласти>’: *Id γορ’i, no ta ne bdút upróval* [^{униз}] *klásti, aj γορ’i* [„головной хоронят покойника” – коментар] (бойк.) (Николаев, Толстая 2001, 154).

В. Гнатюк у говірі бачванських руснаків зафіксував сполуки *гóре за столом, гóре от сто́ла*, у яких *горе* вжито зі значенням ‘на почесному, чільному місці’: *І пан староста відзі, же уж готóве, станьє гóре за столом* (Гнатюк, 68); *Стар-ші староста станє гóре от сто́ла і так прегва́ри...* (Гнатюк, 58).

Прийменники *горі* / *долі*

Конструкції з прийменниками *горі* та *долі* формують моделі прийменника з певними іменниками в орудному відмінкові; okazіonalно – у родовому: бойк. *горі сєли* (Кміт 1934-1939, 49), зак. *ду́лу бєрега* (УЗГТ, 151).

Найчисельнішу групу формують сполуки, що виражають просторові відношення, указуючи на напрямок угору (*горі селом, горі горою, горі деревам* та ін.) (див.: таблицю 3).

Таблиця 3. Семантика прийменників, утворених за моделлю „*горі / долі + селом*”

ГОРІ	ДОЛІ
+ селом	
‘вказує на напрямок до верхнього кінця села’	‘вказує на напрямок до нижнього кінця села’
<p><i>Їшла гур’і сє́лом старá Мóргіта</i> (зак.) (УЗГТ, 59)</p> <p><i>Горі сє́лом ідєме</i> (зак.) (УЗГТ, 204)</p> <p><i>Хтось бїжїт галь-пáль горі сє́лом</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 93)</p> <p><i>Ой ішов я гóрі сє́лом та й ся заталапав</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 166)</p> <p><i>Пиши парі́бци горі сє́лом</i> (лемк.) (Пиртей 1986, 73)</p> <p><i>Гор’і сє́лом пої́хав ає́тобус</i> (нддн.) (Шило 2008, 95)</p> <p><i>О я ішов орі сє́лом, дурні ся дивили – де зарвали буки в руки мало ня не били</i> (бойк.) (Свенціцький 1913, 147)</p> <p><i>Ой я ішов гурі сє́лом, всягда ся світило – де я мав ся повернути, там ся загасило</i> (бойк.) (Свенціцький 1913, 151)</p> <p><i>Гой два нас з товаришем, / Та два нас, та два нас, / Та не ходім горі сє́лом / Та не робім галас</i> (Шухевич 1899-1908, III, 132)</p> <p><i>Ой, по два нас з товари́шем, По два нас, по два нас. Та не ходім горі сє́лом, Та не робім гáлас</i> (гуц.) (Негрїч 2008, 52-53)</p>	<p><i>Дол’і силóм</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 226)</p> <p><i>Хтось піндає долі сє́лом</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 116)</p> <p><i>Гáля вже потєпла пє́лехами</i> [^{поводочитися}] <i>долі сє́лом</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 337)</p> <p><i>Фурдїт</i> [^{бігти, швидко йти}] <i>газдї́ня долі сє́лом вїт хáти, абї ні робїти</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 491)</p> <p><i>Nes e som ar v oцka dól i sel om</i> (бойк.) (УЗГТ, 241)</p> <p><i>Дóло сє́лом невелічка рїка плїла</i> (лемк.) (Пиртей 1986, 88)</p>

У деяких реченнях (*Тот паробок лем си походжат, то горі селом, то доло селом* (лемк.) (Пиртей 1986, 73), *Гей, мам йа косу, але з ньом не кошу, Гори селом, дово селом* На параду ношу (лемк.) (Турчин 2011, 68)) поєднано обидві моделі „горі селом” + „доли селом”, виражаючи значення ‘туди-сюди’.

Прийменники, утворені за моделлю „*gori / доли + водою*”, виражають по два значення (див.: таблицю 4). Варто зазначити, що другий компонент – іменник *вода* – узагальнює різні назв водойм, а саме: *ріка (річка), потік (поточина), скіна ‘потік’,* а також топоніми (*Дунай, Чорний Черемош, Прут*).

Таблиця 4. Семантика прийменників, утворених за моделлю „*gori / доли + водою*”

ГОРІ	ДОЛІ
+ водою (річкою, потоком...)	
1) ‘вказує на напрямок проти течії річки’ <плисти, вертати, пускати>	1) ‘вказує на напрямок за течією річки’ <плисти, вертати, пускати>
<p><i>Пструг сільна риба: на нєрест впливе горі любім звором</i> ^[стрімка течія з волопадами] (бойк.) (Матіїв 2013, 178)</p> <p><i>Пструги на терлю підхоет горі рікоу тай тогди сї їх бе остами; потому вертає риба доли тай паде у ветри</i> (Онищук 1912с, 167)</p> <p><i>Ой зачыли каченята горі водов плити: / Вже Дмитреюк у Фурдизі, нема шо любити!</i> (Шухевич 1899-1908, III, 240)</p> <p><i>В часї терля, коли риба іде горі водою, з великої води у потоки, „ложать” рибарі у плитких місцях потоків „ійтірі” везані з прутя</i> (Шухевич 1899-1908, II, 226)</p> <p><i>Риба, що іде горі рікою, не може перебрати ся через наложене сучє</i> (Шухевич 1899-1908, II, 226)</p> <p><i>Головатця хоче їти горі водою, але сучє смереки тягне її у долину</i> (Шухевич 1899-1908, II, 224)</p> <p><i>Трава підет з водов в долину а ключ-зілїи поплинет горі водов; против води и можна би го взьити и вітвирати замки, йікі хто схочет</i> (Шухевич 1899-1908, V, 258)</p> <p><i>І це соб’ї поч’ірез до’рогу йак зл’ізло по ц’ї бє^шрез’ї, ‘через до’рогу и ў шкарп на зар’інок і пр’осто до р’ік’є і гор’ї во’доу п’ішло</i> (гуц.) (КСГТ)</p>	<p><i>Трєба ўз’ати тот жмуток травї і пустити її дол’ї водоу // ус’ака травā пльнє дол’ї водоу / а та травічка го’р’ї</i> (бойк.) (УЗГТ, 140)</p> <p><i>Плавачку</i> ^[обрізки дерев’я] <i>пуцали доли водоб бес плав’яника</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 352)</p> <p><i>Сплāў’уваў дєрево дол’ї водоу</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 226)</p> <p><i>Спускalic’а дол’ї р’ікоу</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 226)</p> <p><i>Павіанойє пєро доли Дунāйом пішло</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, II, 33)</p> <p><i>Валами</i> ^[хвилі] <i>валит вода доло ріком</i> (лемк.) (Пиртей 1986, 38)</p> <p><i>Йік зачыли каченяти доли водов плисти: / А куди йідеи, Николайку? – Йіду до вііта пими!</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, III, 228)</p> <p><i>Ті Гуцули, що живуть над більшими ріками, „плавлять” ковбкі, що йдуть водою, або пускають ся літом доли ріками з дарāбами</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, I, 37)</p> <p><i>Вода позбирала їх <гip> верики, як і збирає до нині, та уносить материал із них з собою доли ріками, через що значно обнижує їх</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, I, 13)</p>
2) ‘вказує на напрямок до верхів’я річки; уздовж річки проти течії’ <ити, бігти>	2) ‘вказує на напрямок від верхів’я річки; уздовж річки за течією’ <ити, бігти>

<p><i>Ой тожъ то'мь ся находѣла горѣ тымъ потѣкомъ, Ой тожъ то'мь ся налюбѣла милого пѣдѣ бѣкомъ</i> (Головацкий 1982, 487-488)</p> <p><i>Пушов гур'і с'кінѣв</i> ^[потік] (зак.) (Сабадош 2008, 51)</p> <p><i>Їшоу гур'і потѣком</i> (зак.) (УЗГТ, 149)</p> <p><i>Їдучи дальше горі Чорним Черемошем приходимо до „Буркута”</i> (Шухевич 1899-1908, I, 16)</p> <p><i>Їде він горі рікоу тай рибарит</i> (Онищук 1909, 55)</p> <p><i>Єму стало якос лично тай уже не їде туди, але пішоу горі рікоу и зайшоу у другу скалу</i> (Онищук 1909, 93)</p>	<p><i>А дол'і тоу потѣчноу ростѣ смерѣкова</i> ^[смерека] (бойк.) (Онишкевич 1984, II, 231)</p> <p><i>Vin dōl'ī potoкот ut'ik[au]</i> (зак.-бойк.) (УЗГТ, 241)</p>
--	--

Досить значну групу формують прийменники, утворені за моделлю „горі / долі + горою” (див.: таблицю 5), що зумовлене передусім їх поширенням у говірках, носії яких заселяють Карпатські гори. При цьому іменник *гора* „заміняють” інші діалектні назви, зокрема: *верх*, *скала*, *грунь* ‘гірське пасмо’, *стрім* ‘крутий схил гори’, *сътінá* ‘прямовисний схил гори’, *облаз* (*облазчиком*) ‘скеля, круча’, *бѣрег* ‘схил гори’, а також умовно зараховуємо до цієї групи слово *різи* – ‘спеціальний жолоб для спускання дерева з гори’.

Таблиця 5. Семантика прийменників, утворених за моделлю „горі / долі + горою”

ГОРІ	ДОЛІ
+ горою (верхом, берегом...)	
‘вказує на напрямок до вершини гори’	‘вказує на напрямок з вершини гори’
<p><i>Пѣшла мила горѣ горѣвъ, Не повѣла горѣ котровѣ; Пѣшла мила въ зеленѣй гай Якъ си соумавѣ барзѣ мѣ ей жалѣ</i> (Головацкий 1982, 361)</p> <p><i>Горі горѣвъ іті лѣкше, чим півѣрек</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 347)</p> <p><i>Щи-сь ни став дѣртися горі вірѣхом, а вже пухтіш</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 396)</p> <p><i>Дівляся у вікно, а Фідір ригійдас</i> ^[гім] <i>д хаті горі вірѣхом</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 402)</p> <p><i>Я вже бес тѣї сіли, абі-м ся дер за тобѣвъ горі сътінѣвъ</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 451)</p> <p><i>А на тім світ'і майут повішенники смеріча наѣстріт' чатини д горі т'ігати за суверішок горі гороу тãгне, то галуз'á запінат</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 158)</p> <p><i>Norí berehom na werszok ide</i> (лемк.) (Rieger 1995, 55)</p> <p><i>Горі гороу цорконьіло, а в долину не хотьіло (вѣз)</i> (зак.) (УЗГТ, 202)</p> <p><i>Ци гѣден бы-с' ут'ікати гурі бѣругом? // ой йой / ци гѣден // а мидвѣт кãже // ѡа не гѣден / бо ѡа / кãже / т'аишкїй чулувік гурі бѣругом / але дулу бѣругом гѣден-им</i> (зак.-лемк.) (УЗГТ, 288)</p> <p><i>Lemkus vujde hor'í berežkom a už funet'</i> (лемк.) (Hnát 2003, 42)</p> <p><i>Але потому той підніс бук ударити – а міх оберне сї тай горі скалоу...</i> (гуц.) (Онищук 1909, 94)</p> <p><i>Він, нибоицк, метау сї горі трунем, аби туди гістау сї на грунь, аби витіу дальше</i> (гуц.) (Онищук 1909, 124)</p> <p><i>Пішли горі облазчиком попід цариночку</i> (гуц.) (Шухевич 1899-1908, III, 230)</p>	<p><i>Т'і кол'адн'к'и нас ѡак в'їз'мут / дол'і бѣругом та пока'чайут / наб'їут с'н'ігом аш на до'розу пока'чайут</i> (бойк.) (ГПЗН, 18)</p> <p><i>Мидвѣт кãже // ѡа не гѣден / бо ѡа / кãже / т'аишкїй чулувік гурі бѣругом / але дулу бѣругом гѣден-им</i> (зак.-лемк.) (УЗГТ, 288)</p> <p><i>Луб из смиреки лупс и седе голій на луб – обернут мїскоу їд землі – тай дол'і скалоу зїде</i> (гуц.) (Онищук 1912а, 49)</p> <p><i>Полівãльщик полівãвъ водѣвъ рїзи, та штуки лиш фурѣлі долі нїми</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 367)</p>

Зафіксовано також фразеологізм *пiти гори горев*, який Онишкевич подав як цитату до слова *gori*: *Тоді прийде, коли гор'ї горбу́ вода підє* (Онишкевич 1984, I, 185), тобто в напрямку вгору.

Конструкції, утворені за моделлю „*gori* / *doli* + *деревом*”, містять видові назви дерев – *смерєка*, *вільха*, *ліска* ‘ліщина’, *гачуга* ‘високе хвойне дерево’ (див.: таблицю 6).

Таблиця 6. Семантика прийменників, утворених за моделлю „*gori* / *doli* + *деревом*”

ГОРІ	ДОЛІ
+ <i>деревом</i>	
‘вказує на напрямок вгору – до вершини дерева’	‘вказує на напрямок униз – із вершини дерева’
<p><i>Дери, не дери, ай гори дубом с'а бери, бо бурило ^[вельміль] роздер...</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 77)</p> <p><i>То кози ходили гори гачугами так, як білиці</i> (гуц.) (Онишук 1909, 66)</p> <p><i>Віхопит сі „той” <чорт> – осина сму – из коріні; віхопит сі и – гори смерекоу...</i> (гуц.) (Онишук 1909, 71)</p> <p><i>А кіт уськімі голосами зававорит тай гори вільхоу</i> (гуц.) (Онишук 1909, 95)</p> <p><i>Раз пішла одна жінка у горіхи тай підлізла гори ліскоу, а чирвак – ни дивуйти – ухопиу сі на шию и обвиу сі тай душит...</i> (гуц.) (Онишук 1912а, 53)</p>	<p><i>Спус'тиу шта'ны / то'то <срау> дол'ї смерекоу / лоп / лоп / лоп / лоп / у'пало на о'гєн'</i> (бойк.) (ГПЗН, 31)</p> <p><i>Тот 'вйін'ау 'бобик / та ї то'то <с'у'ау> дол'ї смерекоу / то на о'ген' у'ап / у'ап</i> (бойк.) (ГПЗН, 31)</p> <p><i>Але воує такі захопиу за ноги и покирвавиу тай кроу пішла долі вільхоу. То через то вільха чирвона</i> (гуц.) (Онишук 1909, 25)</p>

На напрямок угору / униз – уздовж похилої площини – вказують прийменники *gori* / *doli*, поєднуючись з іменниками – назвами доріг (шляхів сполучення) чи місцевостей (*поле*, *ліс*, *долина*, *полонина* та ін.), пор.: таблицю 7.

Опрацьовані джерела фіксують також інші моделі – поєднання прийменників *gori* / *doli* з назвами частин тіла та внутрішніх органів (*нога*, *плечі*, *хребет*, *гартанка*), назвами одягу (*сорочка*), частин будинку (*стіна*, *вікно*), предметів побуту (*ніч*, *стіл*), пристосувань (*сходи*, *драбина*, *перелаз*) тощо, виражаючи такі значення:

– ‘уздовж; вказує на спрямованість дії по довжині чогось (у напрямку від ніг до голови (*gori*) чи навпаки (*doli*))’: *Ліг, та гори хреbtом му реміне здер с кóжи; здер і томú гори хреbtом ремінь* (зак.) (УЗГТ, 197); *Вовньаны волоки – вовньаны инурки, служат до обуви хоdаків, а в зимі навіть по литстьянцы [sic!] гори ногою, вартніши за панчохи; вживають переважно жінки* (Кміт 1934-1939, 34); *Та тоудó totó хоdакó, а тоудó уор'и поуów totó volókw* (Николаев, Толстая 2001, 87, 224); *Такій плов бов смачній, що лиш шлюгнув долі гартанков* (Матіїв 2013, 522); *М'іх вісит дол'ї плечіма* (Онишкевич 1984, I, 224); *В'іучар'ї смоліли сорочки і вода ст'ікала дол'ї німи упрóвал* (бойк.) (УЗГТ, 146);

Таблиця 7. Семантика приєменників, утворених за моделями „горі / доли + дорогою”, „горі / доли + полем”

ГОРІ	ДОЛІ
+ <i>дорогою</i> (<i>штрекою, путем</i>)	
<i>Йде мій лю́тко горі штріков</i> ^[“залізниця”] <i>літаючи</i> <i>сліни</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 529) <i>Іде паніч гор’і штрéкоу тай патічк’и стрўже</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, II, 391)	<i>Иванко товды узявэ зайдү на плечі, и недай!</i> <i>долъ путём</i> (зак.-лемк.) (УЗГТ, 262) <i>Поб’іг дол’і доро́гоу</i> (бойк.) (Онишкевич 1984, I, 226)
+ <i>полем</i> (<i>лісом, долиною, полониною та ін.</i>)	
<i>Простіцько</i> ^[“наврогесть”] <i>гóрі пасвисками</i> (лемк.) (Пиртей 1986, 324) <i>Кедь быхъ ’го я не любила, я быхъ не блудила:</i> <i>Горъ тьми долинами в’ чужий край не пляла...</i> (зак.) (УЗГТ, 253) <i>Ишов-им горі збирьом</i> ^[“зрубана лізика лісу”] <i>а діча</i> <i>лиши зафўкало</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 104) <i>Ой зайдү</i> ^[“вижену пасти”] <i>я сіві вóли та й горі</i> <i>ланáми</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 152) <i>Ужé лемзіт</i> ^[“швидко їти”] <i>Анна горі ланáми</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 254)	<i>Та дівится <медвідь> долі полем чи йдүт</i> <i>молодіці</i> (бойк.) (Матіїв 2013, 390) <i>Напудіўс’а [...]</i> <i>у’с’о / по’б’іг дол’і ’л’ісом / то’ты иче ’дал’ше поў’їкали</i> (бойк.) (ПІЗН, 32) <i>Та й такъ помалу, долу городомъ спустилася</i> <i>идь хижъ</i> (зак.) (УЗГТ, 258)

– ‘угору / униз; вказує на напрямок вгору / униз’: *Дереса горъ стѣнами, ожъ улѣзе на вызоръ, та скочить утты, обы ся забивъ* (зак.) (УЗГТ, 255); *Іде Мар’я горі драбиночкоу* (Гр., I, 311 (за Я. Головацьким)); *Хватнўв за шквάρки – та й долі схóдами* (Матіїв 2013, 520); *Пáска вѣкысла / поте’клá ду’лі п’ічоў* (бойк.) (УЗГТ, 123);

– ‘через; вказує на предмет, місце та ін., над яким спрямовано рух, дію’: *Ой ишов я горі селом горі перелазом, Якас біда мене втѣла по плечох три рази* (гуц.) (Шухевич 1899-1908, III, 109-110); *Мині то вже не дивниця Горі вікном утікати, Горі вікном утікати, Під острішком ночувати* (гуц.) (Шухевич 1899-1908, IV, 197); *<Чоловік> пішоў у ліс [...] тай відтіў приходит воўком. И зачиў він скакати горі копеском* ^[“копця”] *а она вилами его, тай прігнала біду гет* (Онищук 1909, 131); *Ид мині приходиў явис пес скажений, тай скакаў горі копеском, тай я его вилами прогнала* (Онищук 1909, 131);

– ‘вказує на поверхню’: *Ой май старосто сором – подивис’а горі столом; На западі по три пили, Ми по итири заробили* (Кміт 1934-1939, 49; пор.: Онишкевич 1984, I, 185).

Незначну групу формують приєменники, що виражають об’єктивні відношення способу дії:

– *горі джегом* ‘назовні внутрішнім боком; навиворіт’: *Один мельник перевернуў кожух на собі горі джегом и сховаў сі під міст* (гуц.) (Онищук 1909, 23);

– *горі кантом* ‘кантом, ребром угору’: *Dočki treba obernuti kantom hor’i* (лемк.) (Hnát 2003, 57);

– *горі дном* ‘дном угору’: *Перевертают они тоту судину горі дном, на ўсі боки, – вода не вісипає сі...* (гуц.) (Онищук 1909, 109); *Як би имиў лилика и поклаў у новий горнец, так аби поклаў тот горнец горі дном* (гуц.) (Онищук 1909,

27); *Коритце перевернути горідном* [sic!] *и лишити цирез ніч на дворі* (гуц.) (Онишук 1912а, 99);

– *gori korinnjam* ‘корінням угору’: *Якос пішов Аридник у ліс з вівцьими, сів на вівороти (смереці, віверненій горі коренем), тай грає* (гуц.) (Шухевич 1899-1908, V, 2); *Як яблінку переверне (вітер) горі корінєм, то кажут, шо мусит тазда або газдині умерти* (гуц.) (Онишук 1909, 41).

Кілька прикладів демонструють об’єктні відношення, вказуючи на:

– об’єкт, вище якого відбувається дія; над: *Від’* ^[‘нечиста сила’] *ідé gorі мнов* (бойк.) (Кміт 1934-1939, 31; „коли говорять про страхів, особливо вночі” – коментар Юрія Кміта; Онишкевич 1984, I, 125);

– поверхню (наприклад, шкіри): *Го^рі мноу мо^рос про^б’іх, та^ка ми с^туд’ін’* (гуц.) (КСГГ);

– місце біля (стосовно особи): *Мар’іка лиш гур’і Йуром сидит* (зак.) (Сабадош 2008, 51), *Як заліг чоловік, то сиділа-м горі ним півроку, поки бінний ни вмер* (бойк.) (Матіїв 2013, 104); *Вун за мноу ходіу / йак то’та т’ін’ / на ви^чурніц’ах лиш го^р’і мноу с’а ч’ухтау / де^в йа / там і вун* (зак.) (УЗГТ, 156).

Прийменник *doli* у сполуці *doli sobou*: *Йа ліпнуу* ^[‘глинути’] *дол’і собоу* (Онишкевич 1984, I, 410), імовірно, вказує на напрямок згори вниз.

Складні прислівники з компонентами *gori*- / *doli*-

Форми аналізованих прислівників входять до складу складних прислівників на зразок *горізнач* – *долізнач*, *горілиць* – *долілиць*, *горіниць* – *доліниць*, *горініж* – *долініж*, *горідуба*.

Прислівники із компонентами *gori*- / *doli*- часто вживають зі значеннями: ‘обличчям догори <лежати, впасти, плисти>; горілиць’ та ‘обличчям униз, до землі <лежати, впасти>; долілиць, ниць’, а саме:

– *горізнач* (зак., лемк.) – „очевидно, результат контамінації прислівників *горілиць* і *навзнак*” (ЕСУМ, I, 566): *Там со’бі л’агнуу го^р’ізнач’ / та ле^жіт’* (УЗГТ, с. 359); *Хлопец плине горізнач* (Пиртей 1986, 73; пор. також: Турчин 2011, 68; Пиртей 1986, 73; Горошак 2004, 45; Желеховський, Недільський 1885, I, 153; Гр., I, 311); + *долізнач* (лемк.) (Пиртей, 88).

– *горілиць* (зак., бойк., гуц., гуц.-бук.) – „складний прислівник, утворений поєднанням прислівника (?) *gori* ‘вверх, угору’ і основи іменника *лице* у прислівниковій (історично — прикметниковій) формі *лиць*” (ЕСУМ, I, 566): *Тільки „вихопить ся” — зійде, сонце, стріляють у него, потім кладуть ся горілиць на землю, укривають лице хусткою і засипляють* (Шухевич 1899-1908, IV, 215); *А він каже: Лыгай горілиць на землю; Лыгає недужий на ліжко горілиць и так лежит доки не скінчит си злічене* (Шухевич 1899-1908, V, 106, 243); *Horilyć plawaw* (Janów 2001, 72-73); *Ле^жати го^р’іле^ц’, то ле^жати спи^ннойу до зем^л’і; Йа л’ублу с^пати го^р’ілиць’; Ле^жау-йім го^р’ілиць’, як не^божчик* (КСГГ); *Єк моя донька переходила потічок, коза її дуркнула, і вона горілиць на каміне* (БГС, 105); *Стефко ле^жав го^р’ілиць* (Шило 2008, 95; див. також: Головацкий 1982, 488; Кміт 1934-

-1939, 49; Онишкевич 1984 I, 185; Астаф'єва, Воронич 2014, 377; Желеховський, Недільський 1885, I, 153; Гр., I, 311; СУМ, II, 130) + **долілиць'** (зак., гуц.): *Як уродит сі долилиць — то буде умирати, як горілиць — то буде жити* (Онишук 1912а, 98); *Йа л'убл'у с'пати ду'дулиць'* (Сабадош 2008, 71; а також: Піпаш, Галас 2005, 50; Желеховський, Недільський 1885, I, 195; Гр. I, 417; СУМ II, 359; ЕСУМ, II, 106)

– **горініць'** (бойк., зак.) – „результат видозміни форми *горілиць* під впливом форми [*доліниць*] ‘вниз лицем’, утвореної з прислівників (?) *долі* ‘вниз’ і *ниць* ‘вниз лицем’, синонімічної з *долілиць*; зміна *горілиць* у *горініць* стала можливою після затемнення первісного значення *ниць*” (ЕСУМ, I, с 567): *Одін близніок спит горініць, а другий – на боці* (Матіїв 2013, 104; пор.: Головацкий 1982, 488; Кміт 1934-1939, 49; Онишкевич 1984 I, 185; Гнатишак 2017, 132; Желеховський, Недільський 1885, I, 153; Гр., I, 312) + **долініць'** (пд.-зх.) (Желеховський, Недільський 1885, I, 195; пор.: ЕСУМ, II, 106)

Іншу групу формують прислівники із семантикою ‘униз головою; догори ногами; сторч, сторчма <*ставати, перевертатися*>’:

– **горініж** (гуц., бук.), що утворене внаслідок „видозміни давнішого **горініж* (пор. *горілиць*), складного прислівника, утвореного з прислівника (?) [*горі*] ‘догори, вверх’ і основи іменника *нога* в формі давніх невідмінюваних прикметників (пізніших прислівників) на -ь” (ЕСУМ, I, 565): *Раз аби був ухóтив, коли переверну́в'а горініж. Боже бороні, аби їей переверну́в горініж* (КГ; КСГГ); *А той хлопчик граєси, стає горініж, лігає на землю* (БГС, 74; пор.: Гр., I, 311) + **долініж** (Гр. I, 417 („нар. ногами внизь кь землѣ”));

– **горидуба** (*горидубь*) (пд.-зх.) (Головацкий 1982, 486 („на голові ставать, ногами вверхь”)), де друга частина -*дуба*, очевидно, пов’язана із *дуба*, *дубом* ‘сторч, догори ногами’ (Желеховський, Недільський 1885, I, 207), які є результатом видозміни слова *дубом* (*дубки*) ‘тс.’ ЕСУМ, II, 138).

Засвідчено також прислівник **горідолів** зі семантикою ‘уверх-униз; сюди-туди’ (Піпаш, Галас 2005, 38) та складений **гуп'і-дулу** ‘тс.’: *Ой ци йду гуп'і-дулу, не витко н'ікого, серце ми с'а роспукайе жс:алу великого* (Сабадош 2008, 51). Те саме значення реалізує також конструкція **то горі, то доли**, наприклад: *Звід <в оборозі> треба заєдно зсувати то горі, то доли* (Онишкевич 1984, I, 295); *Річ, що шкодит здоровю, нпр. оборіє є для тазди збаві-здоровьє, бо звід треба заєдно сувати то горі, то доли* (Кміт 1934-1939, 88).

Висновки

На підставі аналізу мікроконтекстів уживання слів *горі* / *долі* в говірках південно-західного наріччя можна дійти висновку, що, як засвідчують опрацьовані джерела, лексеми поширені передусім у бойківських, гуцульських, закарпатських та лемківських говірках.

Аналіз лексикографічних інтерпретацій аналізованих слів дав змогу виявити помилки чи неточності у визначенні частиномовної належності слів. Можна при-

пустити, що слова *вгору*, *догори*, *вверх*, як і *gori*, *doli*, підсвідомо сприймаємо як прислівники, і навіть у складі конструкцій на кшталт *gori selom*, *gori dnom* тощо.

Дослідження міжчастиномовних омонімів – прислівників і прийменників – семантичної опозиції *gori* – *doli* „втягнуло на поверхню” проблему повноти структури контексту, імовірність пропущеного додатка: *Горі, рибки, зорі, зорі бистров водое* (Гр., I, 311 (за Я. Головацьким)); *Треба ўз'ати тот жмўток травьї і пустіти їй дол'ї водбў // ус'ака травя пльнэ дол'ї водбў / а та травічка зор'ї* (УЗГТ, 140); *Усі трава піде доліў рікоў, а одно зело буде плисти зорі...* (Онищук 1909, 45); *Пструги на терло підхогет зорі рікоў тай тогди сі їх бє остами; по тому вертає риба долі тай паде у ветри* (Онищук 1912с, 167).

У визначенні семантичних та граматичних (окреслення моделі прийменникової конструкції) особливостей визначальними є не тільки повнота цитованого матеріалу, а й належна інформативність цитат. Зокрема йдеться про приклади із полісемічним словом *берег*, яке активно вживають носії говорів на позначення берега річки і гори, схилу гори, як-от: *Коробы с'а зблїцкали [б'рикатися] дулу бєрега* (зак.) (УЗГТ, 151); *Ўна пішла дол'ї бєрегом / бо не'далеко б'ло ўже се'ло* (бойк.) (УЗГТ, 137); *Idut dol'ū b|erehom, ved|ut koz|u* (зак.) (УЗГТ, 238); *Казяў ... / обї м зур'ї биригáми не ходїла* (бойк.) (УЗГТ, 144); *Пушбв ду'лу бєрегом* (зак.) (Сабадош 2008, 71). Також конструкція зі словом *звір* – *долі звóром* (Онишкевич 1984, I, 226), яке в бойківських говірках може номінувати ‘провалля’, ‘водопад між горами’, ‘великий непрохідний ліс з яругами і вертепами’ і ‘потік’ (Онишкевич 1984, I, 300).

Важливою є також посилена уваги дослідника до структури й семантики речення, застосування широкого „діапазону розпізнавальних знаків”, як-от: особливості сполучуваності, позиція слова щодо інших компонентів, розділові знаки (наприклад, *л'їсти зур'ї на дєрево; иде сива кобила зорі, муром; начерпати – відаў зорі, протїў води; по'їхаў зор'ї – до Вер'хо'ви'ни* тощо (детально див.: Глібчук, Добосевич 2016, 12-13)), хоча для діалектних текстів – особливо різних часових зрізів – характерна й орфографічна, і пунктуаційна неусталеність.

У деяких випадках з'ясувати значення допомагає макроконтекст, який „орієнтує” читача у цитованому просторі: *Йїден <ане'г'дом> по'в'їда о л'аз'дї / котрії ішоў до цєрки п'їд гору / а п'аскы маў ве'лик'ї і т'ашк'ї / бил с'тарим чл'о'в'еком / не маў с'или / жеби їїх двїгати зор'ї* (лемк.) (ГПЗН, 147); *Панок розвїизав <міх>, Иван вїлїз и панка у міх завїизав. Сам пішов зорі. Жиди пана утопили. Тимчасом Иван наймив череди, шо йшла з полонини и жєне против жидів* (гуц.) (Шухевич 1899-1908, V, 155), *Пїшли в л'їс там кум указяў циганїнови пчóли на дубї, та циганїн ўўшоў убирáти* („= вийшов вибирати” – коментар І. Верхратського). *Як пöдöйшоў зорі, як го укусіла єднá пчолá, а вөн кáже: кусь бóжа мáтка, Бог тя даў!* (зак.) (Верхратский 1899, 127-128; УЗГТ, 183) та ін., тому найдостовірнішим джерелом дослідження діалектних матеріалів є тексти зв'язного мовлення.

Неоціненне значення мають коментарі експлоратора, наприклад: *В'їн п'їшоў зор'ї, а уна удолину* (КСГГ; „вгору, проти течії” – коментар В. Курильчука), *Іа жи'їу зор'ї* (КСГГ; „верхній кінець села” – коментар В. Курильчука), *Буду їти зор'ї до сестри* (КСГГ; „горішній бік села” – коментар М. Зеленчука); хоча ча-

сом і коментар є недостатнім: *Йа ко̀ли-м про̀дала хату го̀р'і то прийшла до̀л'їу* (гуц.) (КСГГ (Кваси Рахів.), „вгорі” – коментар) – ‘у верхньому кінці села’ чи ‘у гірській місцевості; у горах’; *Иду го̀р'і ў Бистрицѹ* (гуц.) (КСГГ; „догори, уверх села” – коментар) – ‘угору у верхній кінець села’ чи ‘угору до села, розташованого вище щодо місця перебування’?

Дослідження семантичних особливостей назв просторової опозиції підтвердив потребу в широких контекстах, міні-текстах, які демонструють семантичну поведінку лексем і дають змогу не помилитися у дефініції. Контекст також допомагає чітко визначити частиномовну належність слів, їх граматичні особливості, що має важливе значення для лексикографічної інтерпретації слів – для формування словникових статей та формулювання дефініцій.

Умовні скорочення

бойк. – бойківські говірки
 гуц. – гуцульські говірки
 зак. – закарпатські говірки
 лемк. – лемківські говірки
 нддн. – наддністрянські говірки
 пд.-зх. – говірки південно-західного наріччя

Література

- Астаф'єва М.М., Воронич Г.В. (2014), *Словник гуцульських говірок Річки та Яворова*, ч. I, Івано-Франківськ.
- БГС**, *Словник буковинських говірок*, ред. Н. Гуйванюк, Чернівці, 2005.
- Верхратский І. (1899), *Знадоби до пізнання угорско-руських говорів*, ч. II: *Говори з наголосом движимим*, [в:] *Записки Наукового товариства імени Шевченка*, т. XXX, Львів, с. 127–200.
- ГГ**, *Гуцульські говірки. Короткий словник*, ред. Я. Закревська, Львів, 1997.
- Глібчук Н., Добосевич У. (2016), *Проблеми визначення частиномовного статусу слів*, [в:] Н. Глібчук, У. Добосевич, *Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови*, Львів, с. 12–15.
- Гнатишак Ю. (2017), *Слова з Болехова*, Львів.
- Гнатюк В. (1908) *Весіле в Керестурі (бач-бодрогської столиці, в полудневій Угорщині)*, [в:] *Матеріали до українсько-руської етнології*, т. I., ч. II, Львів, 1908, с. 30–78.
- Головацкий Я.Ф. (1982), *Матеріали для словаря малорусского наречия*, [в:] *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, т. 10, Пряшів, с. 311–612.
- Горошак Я. (2004), *Словник лемківсько-польській – польско-лемківській*, Warszawa.
- ГПЗН**, *Говірки південно-західного наріччя української мови. Збірник текстів*, упор. Н.М. Глібчук Львів, 2000.

- Гр., *Словарь української мови*, ред. Б. Грінченко, Київ, 1907–1909.
- ЕСУМ, *Етимологічний словник української мови*, О.С. Мельничук, ч. I–II, Київ, 1982, 1985.
- Желеховський Є., Недільський С. (1885), *Малоруско-німецький словар*, т. I–II, Львів.
- КГ, *Картотека „Словника говірок Закарпатської обл.” М. А. Грицака*, зберігається в Інституті української мови НАН України (Київ).
- Кміт Ю. (1934–1939), *Словник бойківського говору*, [в:] *Літопис Бойківщини*, ч. III–XI, Самбір.
- КСГГ, *Картотека „Словника гуцульських говірок”*, зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ (Львів).
- Левинський В. (1908), *Бойківське весілля в Доброгостові (дрогобицького повіта)*, [в:] *Матеріали до українсько-руської етнології*, т. I., ч. II, Львів, с. 101–120.
- Магіїв М. (2013), *Словник говірок Центральної Бойківщини*. Київ; Сімферополь, 2013.
- Мосора М., *Словар гуцульський зібраний Михайлом Мосорою 1885–1896*, рукопис, зберігається в архіві І. Франка у Києві, №3/100.
- Негріч М. (2008), *Скарби гуцульського говору: Березові*, Львів.
- Николаев С.Л., Толстая М.Н. (2001), *Словарь карпатоукраинского торуньского говора*, Москва.
- Німчук В. (1978), *Прислівник*, [в:] *Історія української мови. Морфологія*, ред. В. Німчук, с. 342–412.
- Онишкевич М.Й. (1984), *Словник бойківських говірок*, ч. I–II, Київ.
- Онищук А. (1909), *Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907–1908*, [в:] *Матеріали до української етнології*, т. XI, Львів, с. 1–139.
- Онищук А. (1912а), *Народний календар у Зелениці, Надвірнян[ського] пов[іту] (на Гуцульщині)*, [в:] *Матеріали до української етнології*, т. XV, Львів, с. 1–61.
- Онищук А. (1912б), *З народнього життя Гуцулів*, [в:] *Матеріали до української етнології*, т. XV, Львів, с. 90–158.
- Онищук А. (1912с), *Останки первісної культури у Гуцулів*, [в:] *Матеріали до української етнології*, т. XV, Львів, с. 159–177.
- Пиртей П. (1986), *Словник лемківської говірки: Матеріали до словника*, Івано-Франківськ.
- Піпаш Ю., Галас Б. (2005), *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської області)*, Ужгород, 2005.
- Сабадош І. (2008), *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*, Ужгород.
- Свенціцький І. (1913), *Бойківський говір села Бітля*, [в:] *Записки Наукового товариства імени Шевченка*, т. СХІV, Львів, с. 117–153.
- СУМ, *Словник української мови*, ред. І. Білодід, т. II, Київ, 1971.
- Турчин Є. (2011), *Словник села Тилич на Лемківщині*, Львів.
- УГПЗН, *Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти*, упор. Н.М. Глібчук, Львів, 2005.
- УЗГТ, *Українські закарпатські говірки. Тексти*, упор. О. Миголинець, О. Пискач, Ужгород, 2004.
- Шило Г. (2008), *Наддністрянський регіональний словник*, Львів, Нью-Йорк.

Шухевич В. (1899–1908), *Гуцульщина*, ч. I–V, Львів.

Ннат А. (2003), *Krátky rusínsky slovník*, Trebišov.

Janów J. (2001), *Słownik huculski*, oprac., przygot. do druku J. Rieger, Kraków.

Rieger J. (1995), *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*, Warszawa.